ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
EKT
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Σύγκριση/Comparaison/Comparison

Τόμ. 4 (1992)

Μνήμη Κ.Θ. Δημαρά

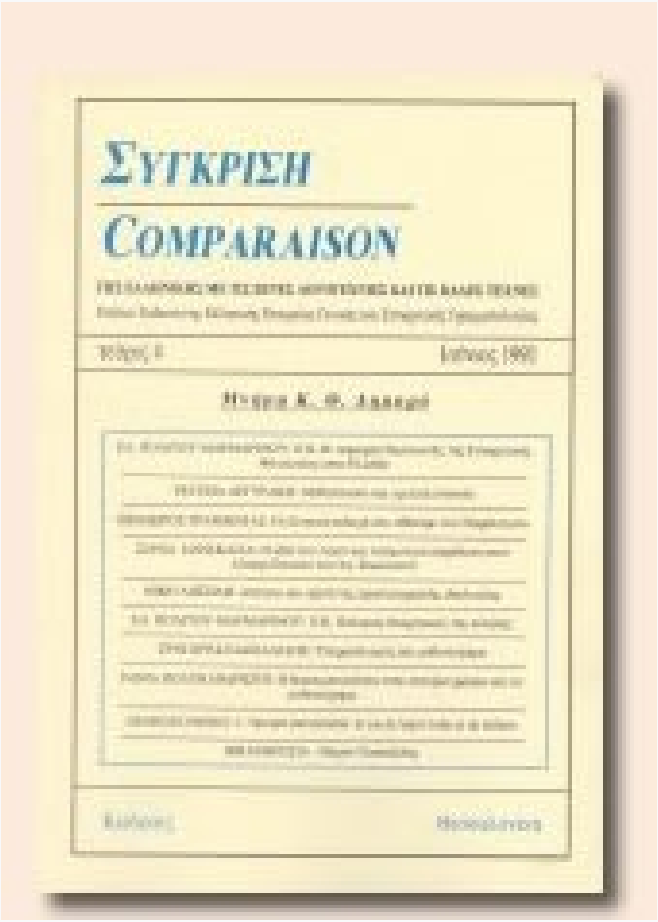

Ο Κ. Θ. Δημαράς θεμελιωτής της Συγκριτικής Φιλολογίας στην Ελλάδα

Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού

doi: 10.12681/comparison.57

Βιβλιογραφική αναφορά:

Πολίτου-Μαρμαρινού Ε. (1992). Ο Κ. Θ. Δημαράς θεμελιωτής της Συγκριτικής Φιλολογίας στην Ελλάδα. *Σύγκριση/Comparaison/Comparison*, *4*, 2–5. https://doi.org/10.12681/comparison.57

https://epublishing.ekt.gr | **e-Εκδότης:** EKT | **Πρόσβαση:** 16/10/2026 00:01:40

Ελ. Πολίτου - Μαρμαρινού

Ο Κ. Θ. Δημαράς θεμελιωτής της Συγκριτικής Φιλολογίας στην Ελλάδα*

Όλοι όσοι, τα τελευταία χρόνια, έκαναν λόγο για την εμφάνιση και την πορεία της Συγκριτικής Φιλολογίας στην Ελλάδα, έχουν αναγνωρίσει, και δικαίως, την αποφασιστική συμβολή του Κ. Θ. Δημαρά στη θεμελίωση του κλάδου αυτού στη χώρα μας[1]. Μια αδρομερής οριοθέτηση των συγκριτολογικού ενδιαφέροντος ερευνητικών δραστηριοτήτων του ακαταπόνητου μελετητή των νεοελληνικών γραμμάτων θα μας έδινε το ακόλουθο συνοπτικό διάγραμμα:

Μια πρώτη κατηγορία των συγκριτικών μελετών του Κ. Θ. Δημαρά αποτελούν αυτές που επισημαίνουν ακριβώς το γεγονός ότι η γεωγραφική θέση της Ελλάδας και η μακραίωνη και πολυκύμαντη ιστορία της την καθιστούν κατεξοχήν χώρο πολιτισμικών ανταλλαγών και δημιουργούν αυτονόητες προϋποθέσεις για τη συγκριτική θεώρηση της λογοτεχνίας της. Αναφέρω, δειγματοληπτικά, χαρακτηριστικές μελέτες της κατηγορίας αυτής:

"La Grèce entre l'Orient et l'Occident", *La Revue d'Athènes*, τ. Α΄, τευχ. 2 (Νοέμβριος 1950) 23-24.

"Ambivalence de l'Hellénisme", *Actes du VI Congrès de l'Association Internationale de Littérature Comparée* (1970), Στουτγάρδη 1975, σσ. 557-560.

Στην ίδια κατηγορία ανήκουν και οι ειδικότερες μελέτες του για τη θέση της Ελλάδας στο χώρο της Βαλκανικής και της Νοτιοανατολικής Ευρώπης γενικότερα. Αντιπροσωπευτική είναι η εισήγηση με τον τίτλο «Grèce» στην ολομέλεια του Πρώτου Διεθνούς Συνεδρίου Βαλκανικών Σπουδών (Σόφια 1966), με γενικό θέμα «Le développement des littératures du Sud-Est Européen en relation avec les autres littératures de la fin du XVIIIe siècle jusqu' à nos jours». Το κείμενο βρίσκεται δημοσιευμένο στα *Actes du Premier Congrès International des Etudes Balkaniques et Sud-Est Européennes*, τ. VII, Σόφια 1970, σσ. 33-39.

Μια δεύτερη, πλούσια κατηγορία συγκροτούν οι πολύπλευρες συνθετικές αλλά και ειδικές εργασίες του Δημαρά για τα μεγάλα λογοτεχνικά ρεύματα στην Ελλάδα, τις συνθήκες και τις προϋποθέσεις που ερμηνεύουν την εμφάνιση και το χαρακτήρα τους, τις συγκλίσεις, τις αποκλίσεις και τις ιδιαιτερότητές τους σε σχέση με τα αντίστοιχα ρεύματα της υπόλοιπης Ευρώπης. Μερικά αντιπροσωπευτικά και πάλι δείγματα:

"Ἡ Γαλλική Ἐπανάσταση καί ὁ ἑλληνικός Διαφωτισμός γύρω στο

* Το κείμενο που ακολουθεί ήταν ο πυρήνας ομιλίας μου στο αφιερωμένο στη μνήμη Κ. Θ. Δημαρά «Συμπόσιο για τη μετάφραση της νεοελληνικής λογοτεχνίας στα γαλλικά», που οργάνωσε το ΥΠΠΟ σε συνεργασία με το Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Κέντρο Δελφών (Δελφοί, 30 Απριλίου - 2 Μαΐου 1992).

1800", περ. *Δημοκρατικά Χρονικά*, τ. Α΄, τευχ. 6 (23 Ιουλίου 1945) 11-12 και φυσικά ο συγκεντρωτικός τόμος *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, πέμπτη έκδοση, Ερμής, Αθήνα 1989.

"Οἱ Νύχτες τοῦ Γιούγκ στήν Ἑλλάδα τοῦ 1817," περ. *Τά Νέα Γράμματα*, τ. Ζ΄, (1944) 293-308.

"Προϋποθέσεις καί δοκιμές τοῦ Ἑλληνικοῦ Ρωμαντισμοῦ", *Φιλολογική Πρωτοχρονιά* 1947, τ. Δ΄, 1946, σσ. 46-54, και ο συγκεντρωτικός και πάλι τόμος *Ἑλληνικός Ρωμαντισμός*, Ερμής, Αθήνα 1982.

"Réalisme et naturalisme en Grèce", περ. *Synthésis*, τ. 2 (1975) 259-263.

Οι πάσης φύσεως συγκρίσεις ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Γαλλία, ειδικά, είναι ένας άλλος χώρος στον οποίον εκτείνεται θεαματικά η ερευνητική δραστηριότητα του Δημαρά, βαθύ γνώστη άλλωστε των γαλλικών γραμμάτων. Τα σχετικά δημοσιεύματα καλύπτουν τόσο θέματα γενικότερα, όπως «Histoire de l'influence française en Grèce», *La Revue française de l'élite européenne*, τευχ. 86 (Φεβρουάριος 1957) 63-66, όσο και ειδικότερα, όπου εξετάζονται διμερείς σχέσεις του τύπου:

"Gide et la Grèce", *La Revue d'Athènes*, τ. Α΄, τευχ. 7 (Απρίλιος 1951) 42-43.

"La fortune de Voltaire en Grèce", *Mélanges offerts à Octave et Melpo Merlier*, τ. I, Athènes 1956, σσ. 199-222.

"Ὁ Chateaubriand στήν Ἑλλάδα", περ. *Νέα Ἑστία*, τ. 84 (Χριστούγεννα 1968) 267-280.

Η Γαλλία βέβαια και η γραμματεία της είναι ο ευνοούμενος χώρος για τις συγκρίσεις του Δημαρά, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι είναι και ο μοναδικός, όπως φαίνεται π.χ. και από τις εργασίες:

"Οἱ Νύχτες τοῦ Γιούγκ στήν Ἑλλάδα τοῦ 1817", που μνημονεύτηκε πιο πάνω.

"Ἐπαφές τῆς νεώτερης ἑλληνικῆς λογοτεχνίας μέ τήν ἀγγλική (1780-1821)", περ. *Ἀγγλοελληνική Ἐπιθεώρηση*, τ. Γ΄ (1947-48) 18-22, 52-55.

"Ἡ δεξίωση τοῦ Heine στόν χῶρο τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας", έκδ. του Γερμανικού Ινστιτούτου Goethe, Αθήνα 1972, σσ. 6-7.

"J. G. Herdes et sa présence dans la formation de l'esprit néohellénique", περ. *Serta Néograeca*, Άμστερνταμ 1975, σσ. 89-104.

Παράλληλα, όμως, με τις παραπάνω κατηγορίες συγκριτικών μελετών, που αποτελούν, περισσότερο ή λιγότερο, εφαρμογές της συγκριτικής μεθόδου σε συγκεκριμένους χώρους έρευνας και με ειδικούς σκοπούς όπως π.χ. η ανίχνευση πηγών και επιδράσεων (Οἱ πηγές τῆς ἔμπνευσης τοῦ Κάλβου, περ. *Νέα Ἑστία*, τ. 40 (Χριστούγεννα 1946) 107-133 κ.ά.), ο Δημαράς ασχολήθηκε σοβαρά και με τα θεωρητικά και μεθοδολογικά προβλήματα του συγκριτισμού. Έτσι, εκτός βέβαια από τις διάφορες θεωρητικές παρατηρήσεις του που πλαισιώνουν και ερμηνεύουν τα ερευνητικά δεδομένα συγκεκριμένου κάθε

φορά θέματος[2], έχει προχωρήσει στη δημοσίευση και σειράς ειδικών μελετημάτων που ενισχύουν τον θεωρητικό και μεθοδολογικό οπλισμό του συγκριτολόγου. Τέτοια μελετήματα είναι:

"Αντίθεση και μίμηση" περ. *Αγγλοελληνική Επιθεώρηση*, τ. Ε΄ (1952) 451.

"Les coïncidences dans l'histoire des lettres et dans l'histoire des ideés". *Actes du IVe Congrès International de Littérature Comparée* (Fribourg 1964), τ. Β΄ 1966, σσ. 1226-1231.

"Συλλογικά φαινόμενα τῆς παιδείας. Γενεές, ρεύματα", περ. *Εποχές*, τ. Ε΄ τευχ. 24 (Απρίλιος 1965) 17-22.

"La réceptivité locale conditionnement des courants internationaux". *Actes du Ve Congrès de l'Association Internationale de Littérature Comparée* (Βελιγράδι 1967), 1969, σσ. 51-56.

"La notion de classique selon les différentes cultures", περ. *Association Internationale des Critiques Littéraires*, τευχ. 11 (Νοέμβριος 1977), σσ. 6-7. Και, τέλος, το βαρυσήμαντο άρθρο του:

"Συγκριτισμός", περ. *Μνήμων*, τ. 8 (1980) 117-129.

Θα πρέπει, βέβαια, να αναγνωρίσει κανείς ότι από τις αρχές ήδη το περασμένου αιώνα και ως τη δεκαετία του 1940, οπότε αρχίζει η συγκριτική ερευνητική δραστηριότητα του Δημαρά, πολλοί και σοβαροί Έλληνες μελετητές της λογοτεχνίας μας έχουν αποδειχθεί ευαίσθητοι σε συγκριτικολογικούς προβληματισμούς, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τον χώρο των πηγών των έργων της Κρητικής λογοτεχνίας. Ο Νάσος Βαγενάς μάλιστα, ο οποίος στο άρθρο του «Η Συγκριτική Φιλολογία στην Ελλάδα ως τη γενιά του '30»[3] έχει δώσει ένα σύντομο αλλά πολύ κατατοπιστικό διάγραμμα των πριν από τον Δημαρά συγκριτικών ερευνών στη χώρα μας, σημειώνει: «Θα λέγαμε ότι η νεοελληνική φιλολογία, από τις απαρχές της ως τη γενιά του '30 (και φυσικά και έπειτα από αυτήν) είναι σε μεγάλο βαθμό συγκριτική»[4]. Έτσι θεωρεί ότι οι απόψεις νεότερων μελετητών, σύμφωνα με τις οποίες ο Δημαράς είναι ο κύριος εισηγητής της Συγκριτικής Φιλολογίας στην Ελλάδα, «υπαγορεύονται περισσότερο από την αρχή του σεβασμού [προς τον κορυφαίο συγκριτικολόγο] και φιλόλογο από την αρχή της πραγματικότητας»[5].

Είναι, νομίζω, απαραίτητο, και μάλιστα από τη θέση αυτή, να διατυπωθούν ορισμένες παρατηρήσεις που θα συμπληρώσουν ή και θα τροποποιήσουν κάπως την τελευταία αυτή θέση του Βαγενά, πριν συμφωνήσει κανείς μαζί του ως προς το τελικό συμπέρασμα του άρθρου του, ότι δηλαδή «Η ενηλικίωση της συγκριτικής μας φιλολογίας, που επιτελείται με τη συστηματικότητα και την ακαταπόνητη ερευνητικότητα του Δημαρά, όσο κι αν γίνεται έπειτα από μια παρατεταμένη εφηβική ηλικία, γίνεται απρόσκοπτα»[6].

Καθώς λοιπόν τίποτε δεν δημιουργείται ex nihilo ούτε και εμφανίζεται ξαφνικά και μάλιστα πάνοπλο και ολοκληρωμένο, θα ήταν πραγματικά περίεργο να μην υπήρχαν και πριν από τον Δημαρά αρκετά δείγματα ενδιαφέ-

ροντος για συγκριτική μελέτη της λογοτεχνίας μας. Προκειμένου μάλιστα για φαινόμενα ιστορικά, όπως είναι η εμφάνιση και η εν χρόνω εξέλιξη, ως την τελική του διαμόρφωση, του κλάδου που μας απασχολεί, φαινόμενα δηλαδή που «από τη φύση τους παραμένουν ρευστά ακόμα και σε αναδρομική προοπτική»[7], το πράγμα είναι εντελώς αυτονόητο και αναμενόμενο. Η Συγκριτική Φιλολογία έχει ασφαλώς, και στην Ελλάδα, την προϊστορία της[8].

Οι συγκριτικές όμως πραγματώσεις των πριν από τον Δημαρά μελετητών, ακόμα και του Παλαμά που αντιμετώπισε, από πολύ νωρίς μάλιστα, την νεοελληνική λογοτεχνία μέσα από μια συνειδητή και σταθερά συγκριτική ματιά, μπορεί να μην ήταν σπάνιες, ήταν όμως σίγουρα ασυστηματοποίητες ή ειδικού και στενού φάσματος και χωρίς, συνήθως το απαραίτητο θεωρητικό και μεθοδολογικό υπόβαθρο. Η συμβολή του Κ. Θ. Δημαρά εντοπίζεται σ' αυτό ακριβώς το σημείο και αυτό το κενό συμπληρώνει. Με το έργο του, που έχει ολόκληρο «βάση, μεθοδολογία και σκόπευση συγκριτολογική»[9], μετατρέπει τις προϋπάρχουσες συγκριτικές «στιγμές», «προοπτικές», «τάσεις» ή και τις στενά συγκριτικές πρακτικές σε διαμορφωμένο και ώριμο κλάδο της νεοελληνικής φιλολογίας. Από αυτή λοιπόν την άποψη είναι έγκυρη η διαπίστωση ότι ο Κ. Θ. Δημαράς, ύστερα από τις απαραίτητες «προϋποθέσεις» και «δοκιμές», για να χρησιμοποιήσω αναλογικά δυο δικούς του όρους, θεμελιώνει πράγματι το συγκριτισμό στη χώρα μας ως διαμορφωμένο, διευρυμένο και αυτόνομο πλέον κλάδο της επιστήμης της λογοτεχνίας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. Γιώργου Βελουδή, «Οί συγκρίσεις στή [νεοελληνική] λογοτεχνία», εφ. *Το Βήμα*, 17-2-1977 [=Προτάσεις, Κέδρος, Αθήνα 1981, σ. 117]. Έλ. Πολίτου-Μαρμαρινοῦ, Ἡ Συγκριτική Φιλολογία. Χῶρος, σκοπός καί μέθοδος ἔρευνας, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1981, σ. 22. Ζ. Ι. Σιαφλέκης, «Προβλήματα μεθόδου καί πεδία ἔρευνας στή συγκριτική φιλολογία», περ. *Δωδώνη*, 12 (1983) 326-327. Γιώργου Γ. Αλισανδράτου, «Οί συμπτώσεις στή λογοτεχνία καί ἡ *Ἄρνηση* τοῦ Σεφέρη», *Ἀντίχαρη*, ἀφιέρωμα στόν καθηγητή Σταμάτη Καρατζά, ΕΛΙΑ, Αθήνα 1984, σ. 27.

2. Πρβλ. ενδεικτικά όσα σχετικά περιλαμβάνονται στο άρθρο «Τά ἅπαντα τοῦ Toulet», εφ. *Το Βήμα*, 18-1-1987.

3. Περ. *Σύγκριση*, τευχ. 1 (Απρίλιος 1989) 39-47.

4. Περ. *Σύγκριση*, τευχ. 1 (Απρίλιος 1989) 41.

5. Περ. *Σύγκριση*, τευχ. 1 (Απρίλιος 1989) 40.

6. Περ. *Σύγκριση*, τευχ. 1 (Απρίλιος 1989) 44.

7. Ulrich Weisstein, *Comparative Literature and Literary Theory*, translated by W. Riggan, Indiana University Press 1973, σ. 98.

8. Πρβλ. την εναρκτήρια ομιλία του Εμμ. Κριαρά «Αναμνήσεις και βιώματα από την προϊστορία της Συγκριτικής Γραμματολογίας στον τόπο μας» στον υπό εκτύπωση τόμο των *Πρακτικών του Α΄ Διεθνούς Συνεδρίου Συγκριτικής Γραμματολογίας* (Αθήνα, 28 Νοεμβρίου - 1 Δεκεμβρίου 1991).

9. Γιώργου Βελουδή, Προτάσεις, όπ. παρ. σ. 174.